

Κράτος-έθνος και εθνικισμός

Του Κωνσταντίνου Αρβανιτόπουλου, Επίκουρου Καθηγητή Διεθνούς Πολιτικής στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών και Υπεύθυνος Προγραμμάτων στο Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων

Πηγή: "Επίκεντρα", τεύχος 3, 1997

Παράλληλα με το σχηματισμό των κρατών στην Ευρώπη παρατηρείται και η απαρχή μιας εθνικιστικής συνειδητοποίησης και η δημιουργία εθνικών κοινοτήτων εντός των ορίων των κρατών αυτών. Στη διαδικασία αυτή συνετέλεσαν διάφοροι παράγοντες, όπως η απόσχιση πολλών νέων κρατών από τη θρησκευτική εξουσία της Ρωμαϊκής Εκκλησίας και η αντικατάσταση της λατινικής γλώσσας ως επίσημης γλώσσας των κρατών αυτών από τοπικές διαλέκτους. Επίσης, οι γεωγραφικές ανακαλύψεις, η βελτίωση των επικοινωνιών, και οι αυξανόμενες εμπορικές ανταλλαγές συνετέλεσαν στη συνειδητοποίηση των διαφορών στη γλώσσα, τη θρησκεία, και τις συνήθειες, και βοήθησαν στην ανάπτυξη εθνικών συνειδητήσεων. Οι πόλεμοι, έστω και με αρνητικό τρόπο, συνετέλεσαν επίσης στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας με την έννοια ότι οι Άγγλοι, ως αντίπαλο δέος, ενίσχυσαν την εθνική συνειδητοποίηση των Ισπανών, ή οι Σουηδοί των Δανών.

Η Γαλλική Επανάσταση υπέταξε τον όρο του έθνους στον όρο του κράτους. Για τους Γάλλους φιλοσόφους Diderot, Condorcet, Rousseau έθνος είναι μια ένωση ατόμων, τα οποία κυβερνώνται από τους ίδιους νόμους και αντιπροσωπεύονται από την ίδια νομοθετική συνέλευση. Έτσι, η ενότητα και η ταυτότητα μιας εθνότητας πηγάζει από την πολιτική της οργάνωση, το κράτος. Το κοινό συμφέρον αποτελεί το λόγο ύπαρξης και υπεράσπισης του κράτους και αυτοί οι οποίοι αποδέχονται την έννοια αυτή του δημοσίου συμφέροντος αποτελούν μια κοινότητα, ένα έθνος.

Η αντίληψη της εθνότητας ως μιας κοινότητας με δημογραφικά χαρακτηριστικά, γλώσσα, θρησκεία, και πολιτισμό υπήρξε προϊόν των Γερμανών φιλοσόφων του 18ου αιώνα και κυρίως του Fichte. Για τον Fichte η ύπαρξη ενός έθνους δεν αποτελούσε επιλογή των μελών του, αλλά αποτέλεσμα των κοινών αυτών χαρακτηριστικών, τα οποία διαμόρφωναν τη συνειδησή τους.

Ο Ernest Renan προσέθεσε στα χαρακτηριστικά του έθνους το αίσθημα της κοινότητας. Υποστήριξε ότι υπάρχουν έθνη τα οποία δεν μοιράζονται τα ίδια χαρακτηριστικά, όπως οι Ελβετοί, και υπάρχουν ομάδες που μιλούν την ίδια γλώσσα, οι οποίες δεν αποτελούν ένα έθνος, όπως οι αγγλόφωνοι. Αυτό το οποίο διακρίνει και διαμορφώνει μια εθνότητα, κατά τον Renan, είναι κοινή ιστορική συνείδηση και θετικές και αρνητικές εμπειρίες, οι οποίες δημιουργούν μια κοινή παράδοση και κοινά αισθήματα υπερηφάνειας ή λύπης. Ο δεύτερος όρος ύπαρξης μιας εθνότητας, κατά τον Renan, είναι η κοινή επιθυμία των μελών της για τη συνέχιση αυτής της κοινής παράδοσης και του αισθήματος της κοινότητας.

Ένα άλλο στοιχείο, το οποίο διακρίνει μια εθνότητα, είναι η σχέση της με κάποια εδαφική περιοχή, μια πατρίδα. Η πατρίδα αποτελεί ένα σημείο ταύτισης έθνους και κράτους και είναι συνήθως το σημείο αναφοράς μιας εθνότητας με την έννοια της σύνδεσης των ιστορικών εμπειριών της εθνότητας με ένα συγκεκριμένο γεωγραφικό μέρος.

Πρέπει να τονίσουμε συνεπώς ότι κράτος και έθνος είναι δύο όροι, οι οποίοι πολλές φορές συγχέονται και χρησιμοποιούνται εναλλακτικά, χωρίς να είναι πάντοτε ταυτόσημοι. Το κράτος είναι μια πολιτική ενότητα με συγκεκριμένη εδαφική επικράτεια, αναγνωρισμένα σύνορα, πληθυσμό, και πολιτική οργάνωση. Το έθνος, από την άλλη, είναι μια ενότητα, η οποία διακρίνεται από δημογραφικά χαρακτηριστικά, γλώσσα, θρησκεία, και πολιτισμό, κοινή ιστορική συνείδηση και εμπειρίες, και κοινές αξίες, οι οποίες δημιουργούν στα άτομα μιας εθνότητας το αίσθημα της κοινότητας.

Ο εθνικισμός μπορεί να ορισθεί ως ένα αίσθημα αφοσίωσης σε ένα έθνος. Ως δόγμα, ο εθνικισμός ταυτίστηκε πολλές φορές με την αρχή της αυτοδιάθεσης. Ο Ιταλός εθνικιστής Mazzini ισχυρίστηκε ότι κάθε εθνότητα έχει το δικαίωμα να ενωθεί κάτω από ένα ανεξάρτητο και κυρίαρχο κράτος, γιατί μόνον έτσι τα μέλη της θα είναι σε θέση να επιτύχουν ισότητα και αυτοσεβασμό. Υπ' αυτή την έννοια ο εθνικισμός απετέλεσε την κινητήρια ιδεολογία στην Αφρική και την Ασία εναντίον της αποικιοκρατίας και του ιμπεριαλισμού. Ως ανθρωπολογική και πολιτική θεωρία, ο εθνικισμός διέπεται από τις εξής βασικές αρχές:

1. Η ανθρωπότητα είναι διαιρεμένη σε διαφορετικές εθνότητες.
2. Κάθε εθνότητα έχει το δικό της ιδιαίτερο χαρακτήρα, ο οποίος πρέπει να διατηρηθεί.
3. Πηγή προέλευσης κάθε εξουσίας είναι το έθνος.
4. Η ελευθερία και ολοκλήρωση του ατόμου είναι αναπόσπαστα ταυτισμένες με την έννοια του έθνους.
5. Κάθε έθνος πρέπει να έχει το δικό του κράτος.
6. Η αφοσίωση στο έθνος αποτελεί το υπέρτατο ιδανικό.

Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο πολλοί επιστήμονες των διεθνών σχέσεων θεώρησαν ότι οι εξελίξεις κατέστησαν τον εθνικισμό αναχρονιστική έννοια σ' έναν κόσμο που ήδη ανακάλυπτε και αξιοποιούσε άλλες μορφές οργάνωσης. Η ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, το 1957, απετέλεσε μια τέτοιας μορφής οργάνωση, σχεδιασμένη ως ένα βαθμό για να αποφύγει τις εθνικιστικές διαμάχες που οδήγησαν στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η αύξηση των εμπορικών ανταλλαγών και της οικονομικής αλληλεξάρτησης καθώς και η επανάσταση στις τηλεπικοινωνίες επίσης κατέδειξαν τα όρια του κράτους-έθνους ως μονάδας οργάνωσης στο παγκόσμιο περιβάλλον. Τέλος, η ανακάλυψη της πυρηνικής ενέργειας και των πυρηνικών όπλων κατέδειξε δραματικά την αδυναμία του κράτους-έθνους να εκπληρώσει έναν από τους κύριους λόγους της ύπαρξης του, που είναι η αμυντική προστασία των πολιτών του. Ωστόσο, για να παραφράσουμε τον Mark Twain, οι επιστήμονες που βιάστηκαν να εξαγγείλουν το θάνατο του εθνικισμού και του κράτους-έθνους μάλλον υπερέβαλαν. Οι πρόσφατες εξελίξεις στην Ανατολική Ευρώπη και τη Σοβιετική Ένωση απέδειξαν ότι οι διάφορες εθνότητες όχι μόνο δεν ενέδωσαν στο διεθνισμό του σοσιαλισμού, αλλά αντίθετα διατήρησαν ακέραια τη φλόγα της ανεξαρτησίας, η οποία έγινε ο κυρίαρχος πολιτικός τους στόχος μετά την κατάρρευση του κομμουνισμού. Στη Δυτική Ευρώπη, ενώ η διαδικασία της ενοποίησης είναι εθελοντική και τα κράτη έχουν προχωρήσει με γοργά βήματα προς την οικονομική ενοποίηση, στο πολιτικό επίπεδο η πρόοδος είναι πιο αργή καθώς τα διάφορα κράτη-έθνη διστάζουν να παραχωρήσουν κυριαρχία στη γραφειοκρατία των Βρυξελλών. Επιπλέον, διάφορες εθνότητες συνεχίζουν να διεκδικούν την ανεξαρτησία τους, όπως οι Βάσκοι στην Ισπανία ή οι Σκώτοι στο Ηνωμένο Βασίλειο, συχνά με απρόβλεπτα αποτελέσματα όπως π.χ. η πρόσφατη διαίρεση της Τσεχοσλοβακίας. Στον «τρίτο κόσμο» η έλξη του εθνικισμού παραμένει αναλλοίωτη και πολλά καθεστώτα χρησιμοποιούν εθνικιστικές ιδεολογίες στην προσπάθειά τους να δημιουργήσουν το αίσθημα της εθνικής ταυτότητας και της πολιτικής ενότητας.

Ο εθνικισμός συνεπώς παραμένει μια σημαντική δύναμη στις διεθνείς σχέσεις, άλλες φορές με εποικοδομητικά και άλλες φορές με καταστρεπτικά αποτελέσματα. Αναμφισβήτητα, ο εθνικισμός έπαιξε θετικό ρόλο στην αντικατάσταση της «ελέω Θεού μοναρχίας» από τη λαϊκή κυριαρχία. Επίσης, θετική ήταν η συμβολή του εθνικισμού στην προώθηση του αγώνα εναντίον της αποικιοκρατίας και του ιμπεριαλισμού στον «τρίτο κόσμο». Πολλοί επιστήμονες θεωρούν ότι ο εθνικισμός λειτούργησε θετικά και στα αρχικά στάδια του εκσυγχρονισμού και της ανάπτυξης κρατών.

Ο εθνικισμός όμως στις ακραίες του εκφάνσεις μπορεί να έχει καταστροφικά αποτελέσματα. Ο υπερτονισμός των εθνικών χαρακτηριστικών μιας εθνότητας μπορεί να οδηγήσει ένα κράτος-έθνος σε εσωστρέφεια, αδιαφορία για τα διεθνή γεγονότα και απομονωτισμό. Ο απομονωτισμός ήταν χαρακτηριστικό της Αμερικής, τουλάχιστον για ενάμιση αιώνα, και είχε προσυπογραφεί από σημαίνουσες πολιτικές προσωπικότητες όπως ο George Washington και ο Thomas Jefferson. Ακόμη και σήμερα το 25% του αμερικανικού λαού διέπεται από τάσεις απομονωτισμού.

Μια άλλη σκοτεινή πλευρά του εθνικισμού συνίσταται στην ανάπτυξη στα μέλη μιας εθνότητας ενός αισθήματος υπεροχής έναντι άλλων εθνοτήτων. Κλασικό παράδειγμα της

αποτρόπαιας αυτής μορφής εθνικισμού αποτελεί το παράδειγμα του γερμανικού εθνικισμού της δεκαετίας του 1930-40 που οδήγησε στο Ναζισμό, τη γενοκτονία έξι εκατομμυρίων Εβραίων και το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η ξενοφοβία αποτελεί μια αμυντική πλευρά του εθνικισμού και συνίσταται στο αίσθημα της καχυποψίας ή του φόβου που αισθάνεται μια εθνότητα έναντι άλλων εθνοτήτων. Είτε πρόκειται για Μεξικανούς εργάτες στην Αμερική, Τούρκους ή Άραβες στην Ευρώπη, το κλείσιμο των συνόρων και οι απελάσεις οδηγούν σε διεθνή ένταση, η οποία μάλιστα θα αυξάνεται καθώς η μετανάστευση για εύρεση εργασίας έχει αυξηθεί.

* Το Civilitas.GR και ο «ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ» προτίθενται να απομακρύνουν το κείμενο αυτό από την Ιστοσελίδα τους, εάν η αναδημοσίευσή του προσβάλλει κεκτημένα πνευματικά ή εμπορικά δικαιώματα (info@civilitas.gr)